

Balizs Dániel¹

A nyelvi tájkép és a társadalmi folyamatok összefüggései Észak-Macedóniában

Context of the linguistic landscape and social processes
in North Macedonia

ABSZTRAKT

A nyugat-balkáni ország, amellyel az összes szomszédjának kisebb-nagyobb problémája van, amelynek társadalma etnikailag, kulturálisan, politikailag és demográfiaiilag egyaránt szélsőségesen megosztott, amely a korábbi Jugoszlávia legszegényebb része volt, amelyet súlyos kivándorlás sújt, amelyben néhány éve valóságos polgárháború dúlt, és amely külső kényszer hatására a belügyeit érintő szerződéseket ír alá, sőt a saját nevét is megváltoztatja – mindez Észak-Macedónia. A népesség alig kétharmadát alkotó macedónok és a gyorsan növekvő albán kisebbség közötti ellentét kiéleződése párhuzamos társadalmak létrejötte felé mutat, az albán térnyerés az élet szinte minden területén szembeötlő. A macedón közösség – miközben elszegényedik és elvándorol – aggódva tapasztalja, hogy saját államának ügyeibe mindenki másnak (a helyi albán kisebbségnek, a szomszéd országoknak, az Európai Uniónak vagy a NATO-nak) több beleszólása van. A tanulmányban a politikai és a gazdasági élet közelmúltbeli átforgalmódását a társadalomkutatók egyik hatékony módszerével, a nyelvi tájkép felmérésével kívánom bemutatni.

Kulcsszavak: nyelvi tájkép, Észak-Macedónia, etnicitás, politika, gazdaság

ABSTRACT

A country in the Western Balkans, with which all its neighbours have some problems, whose society is extremely divided ethnically and politically, suffered by intensive emigration now and a civil war a few years ago and which signs agreements on its internal affairs and even changes its name – is called North Macedonia. The tension between Macedonians, who make up barely two-thirds of the population and the rapidly growing Albanian minority will lead to the emergence of parallel societies. Otherwise, the expansion of Albanians is spectacular in all areas of everyday life. The Macedonian community experiences that everyone else (the Albanian minority, neighbouring countries, the European Union or NATO) has more impact on the affairs of the Macedonian State than he has. In this study, I am going to present the recent transformation of the Macedonian political and economic situation with an effective method, the survey of the linguistic landscape.

Keywords: linguistic landscape, North Macedonia, ethnicity, politics, economy

¹ PhD, geográfus, tudományos munkatárs, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Urbanisztika Tanszék, email: balizs.daniel@urb.bme.hu

BEVEZETÉS

A települések arculatán számos esetben nyomot hagy az etnikai sokféleség, a különböző szokások, a tér eltérő módon történő értelmezése, illetve használata. Az utcákat járva vizuálisan, valamint a helyi hangulat és milió érzékelésével felfedezhetjük, hogy az adott tér milyen különböző tradíciókkal, kultúrával, anyanyelvvel rendelkező csoportoknak ad otthont. A kulturálisan eltérő közösségekre utaló sajátos jegyeket fellelhetjük az épületeken, a települések morfológiai vonásaiban, a gazdálkodási sajátosságokban, továbbá a közterületeken elhelyezett feliratok, írott jelek vagy szimbólumok formájában. Utóbbiak sokfélesége, nyelvi és méretbeli különbségei, valamint egymáshoz viszonyított lokalizációja és szemantikai megfeleltethetősége együttesen a települési szövet egy sajátos rétegét alkotják.

Egy terület multietnikus vagy multikulturális karakterének mérésére napjainkban már széles körben – bár Európa keleti felében még kevésbé – elterjedt módszer a nyelvi tájkép vizsgálata. A nyelvi tájképet kutatók szerint egy településen vagy annak kiválasztott részén élő népesség sokféleségét híven tükrözi a közterületeken felfedezhető feliratok, írott és egyéb vizuális jelek nyelvi megoszlása. Észak-Macedónia etnikailag diverz társadalmában a nyelvi tájkép vizsgálata a lokális hatalmi viszonyok, konfliktusok detektálását segíti elő, az eredmények politikai, demográfiai és gazdasági kontextusba helyezése pedig a közelmúltban lezajlott macedóniai változások hatásainak értelmezéséhez járul hozzá. Szintén említést érdemel, hogy az országban két évtizeddel ezelőtt tartottak utoljára népszámlálást, így a nyelvi tájkép felmérése az etnikai mintázat átformálódásának vizsgálatához is alternatívát kínál. A kutatás egyúttal választ ad arra a kérdésre is, hogy a nyelvi tájkép elemzése mennyire használható a kiválasztott területen a kulturális és etnikai sokszínűség kvantifikálására.

A kutatás kiindulópontja az észak-macedóniai albán közösség utóbbi két évtizedben tapasztalható látványos demográfiai, politikai és gazdasági térnyerése (ld. Hány 2010, 2018), amely a hivatalos statisztikák, valamint a szakirodalom és a nemzetközi média által egyaránt sugallt kép. A vizsgálat fő kérdése, hogy a közterületek nyelvi tájképe alátámasztja-e a fent nevezett folyamatot. Viszonyítási alapnak – a témával foglalkozó szakmai munkák és a médiából nyert információk mellett – a 2002. évi népszámlálási eredményeket tekintetem, amely az eddigi utolsó hivatalos census Észak-Macedóniában, s amelyet lényegében a macedón-albán konfliktus kezdetével megegyező időpontban tartottak.

A kutatás általam kiválasztott észak-macedóniai városok közterületeinek nyelvi tájképére fókuszál, az empirikus felmérés eredményeit az országot érintő demográfiai, gazdasági és politikai változások kontextusába helyezve. Hipotéziseim a következők voltak:

1. Feltételeztem, hogy az albán kisebbség fizikai jelenléte a nyelvi tájképben is látványosan manifesztálódik (tehát vizuálisan is jól érzékelhető), ugyanakkor arra számítottam, hogy – mivel egy etnikai csoport jelenléte nem mutat közvetlen összefüggést annak etnolingvisztikai vitalitásával (ld. később: Barni & Bagna, 2010) – az albán nyelvű feliratok részesedése nem feltétlenül egyezik minden mintaterületen a lokális népességbeli súlyukkal.
2. A demográfiai változások miatt az utóbbi években folyamatosan növekedett az interetnikus találkozások valószínűsége, ebből – valamint a nyelvhasználatot érintő politikai egyezményekből – kiindulva

feltételeztem a kétnyelvű feliratok számottevő (10% feletti) részesedését. A határérték megállapítása szükségszerűen – legalább részben – szubjektív; ez esetben véleményem szerint a 10% már olyan érték, amely a közterületeken jól érzékelhető módon gyakorol hatást a nyelvi tájképre.

3. Az Észak-Macedónia politikai, demográfiai és gazdasági viszonyait bemutató szakmai munkák áttekintése nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy a helyi társadalom számos etnikumspecifikus elemmel, részlettel bír. Tény, hogy macedónok és albánok között számos társadalmi faktorban etnikai alapú különbségek fedezhetőek fel. Harmadik, legfontosabb hipotézisem szerint ezen differenciák a nyelvi tájképben is leképeződnek, tehát annak vizsgálatával jól megragadhatóak.

KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK

A nyelvi tájkép meghatározására a nemzetközi szakirodalom Landry és Bourhis 1997-es definícióját idézi leggyakrabban, amely szerint „a hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, utcanévek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái adják az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét” (Laihonen, 2012: 27). Azon túl, hogy e feliratok rendelkeznek egyfajta alapvető tájékoztató szereppel (pl. útbaigazítanak), egyben szimbolikus jelölők is, amelyek tükrözik a nyelvek közti hierarchiaviszonyt, a hatalom nyelvvideológiáját, de a településen, régióban élő kisebbség(ek) nyelvi vitalitásáról, nyelvállapotáról és a nyelvhasználat tudatosságáról is benyomást szerezhethünk általuk (Landry & Bourhis, 1997). A nyelvi tájképre fókuszáló munkák egyaránt alkalmaznak kvantitatív és kvalitatív módszereket, illetve ezek kombinációját. A kvantitatív adatgyűjtés során felépített adatbázis rendszerint dokumentálja (pl. fotók révén) a kiválasztott terep közterületein látható összes feliratot. Ezt követi a felmért egységek kódolása, amely lehetővé teszi az elemzést. A kvalitatív kutatás során az adatok (pl. egymáshoz képesti pozíció, a köztérben hallható és látható nyelvek viszonya, a térhasználók percepciói) árnyalása, kontextusba helyezése valósulhat meg.

Az elmúlt két évtizedben mind kutatási terep, mind témaválasztás tekintetében rendkívüli mennyiségű tudásanyag halmozódott fel a nyelvi tájképről, jelen tanulmány csak a témához szorosan kapcsolódó szakirodalomból válogat. A városok nyelvi tájkép elemzésének egyik lehetséges kerete az identitás témaköre. Ebben a megközelítésben a nyelvi tájképben fellelhető jelek és kódok az ott élők azonosságtudatának kifejezői, jelölői, tehát a köztérben fellelhető, kollektív identitást kifejező nyelvi kódok vizsgálata segít felmérni ezen identitások állapotát, a többség-kisebbség viszonyt is.

A nyugat-európai nagyvárosokban a nyelvi tájkép kutatások relevanciáját a bevándorló háttérű népesség magas aránya és több évtizede tartó migrációja nyújtja. Az így létrejött etnikai és kulturális sokféleség számos kihívással jár, amelyek elsősorban integrációs programokban és a mind a többségi, mind a kisebbségi közösségek körében előforduló sztereotípiák, előítéletek kezelésében csúcsosodnak ki. Berlinben például a nagyszámú „kelet-európai”, török, ázsiai és afrikai bevándorló mellett a volt Szovjetunió területéről érkező, német gyökerekkel rendelkező népesség beilleszkedése is konfliktusokkal terhelt. Az egyes csoportok közötti párbeszéd annak ellenére alacsony dinamikát mutat, hogy a nem német (tehát külföldről betelepült vagy külföldi háttérű) népesség a németekkel vegyesen él, területi eloszlásuk Berlinben és más németországi nagyvárosokban egyaránt közel egyenletes (Hill-

mann, 2006; Schönwälder & Söhn, 2009; Matejskova & Leitner, 2011). Hasonló mondható el Bécs vonatkozásában: a szegregáció alacsony szintű, ugyanakkor többség-kisebbség viszonylatban jelentős különbség mutatkozik a lakhatási körülményekben illetve a munkaerőpiaci lehetőségek terén. Ennek legfontosabb oka, ahogy Hofbauer, S. és szerzőtársai (2004) is rámutatnak, az évtizedek óta jellemző magas szintű társadalmi mobilitás, amely ugyanakkor a migráns közösségek körében csak lassan fejti ki hatását. Mind Németországra, mind Ausztriára jellemző viszont, hogy a bevándorló csoportok minél fejletlenebb országból érkeznek és minél képzetlenebbek, annál nagyobb esély mutatkozik a térbeli koncentrációjukra.

E migráns közösségek jelenlétének nyomai a városok nyelvi tájképében nagyon változatos mértékben és módon jelennek meg. Ahogy Barni és Bagna (2010) olaszországi kutatásuk során leszögezik: egy etnikai közösség jelenléte (aránya) és etnolingvisztikai vitalitása között nem mutatkozik közvetlen kapcsolat. Az általuk vizsgált olasz városok közül például Róma egyes negyedeiben a kínai nyelv dominánsnak számít, más városokban vagy egyéb etnikai közösségek esetében (románok, oroszok) ez viszont nem alakul így. Backhaus (2006) tokiói vizsgálata során az alapvetően egynyelvű közegben a nyelvi szolidaritás szerepét emelte ki, hiszen a nem japánul beszélő népesség alacsony részaránya nem indokolná többnyelvű feliratok jelenlétét Tokió utcáin.

A nyugati városoktól eltérő módon Kelet-Közép-Európa nagyvárosaiban, ahol lakosságárányosan a legtöbb nem európai bevándorló él, nem alakultak ki etnikus lakónegyedek, enklávék. Inkább az jellemző, hogy egyes lakóházakban vagy lakótömbben viszonylag sok bevándorló háttérű lakik (Drbohlav & Čermáková, 2016). Az egyes etnikai csoportok gazdasági tevékenységének térbeliségét vizsgálva azonban régióink több nagyvárosában is jellemző ezek térbeli koncentrációja, alapvetően egykori ipari területeken, a városközponttól távolabb. Ilyeneket találunk Prágában (Drbohlav & Čermáková, 2016), Varsóban (Sulima, 2012) vagy Budapesten (Sik & Wallace, 1999).

A kelet-közép-európai régió többi országában a gyakori határváltozások, lakosságcserek és telepítések miatt is sok helyen élnek nyelvi-etnikai kisebbségek, amelyek nyelvi tájképének feltárása elkezdődött (pl. Kijev: Pavlenko, 2010; Chişinău és Vilnius: Muth, 2012; Tallin: Zabrodskaja, 2014). Ezen kutatások fókuszában a kisebbségi nyelvhasználat és a nyelvideológia, illetve nyelvpolitika áll. A többnyelvű feliratok megléte, egymáshoz viszonyított pozíciója a kisebbség létezésének vizuális bizonyítékeként tételeződik, ezért rendszeres témája a helyi politikai csatározásoknak (főként romániai példák: Dragoman, 2011; Patakfalvi-Czirják, 2015; Zahorán, 2016; Eröss, 2018). Különösen érdekes Muth (2014) kutatása a moldovai Chişinău-ban, ahol a város történelméből fakadóan a lingua franca szerepét nem az angol, hanem az orosz nyelv tölti be, jóval nagyobb jelentőséget mutatva a nyelvi tájképben, mint amely az orosz anyanyelvű népesség részarányából következne. Az orosz nyelv visszaszorulása – nemcsak Chişinău-ban, hanem a posztszovjet nagyvárosok többségében – folyamatos, ugyanakkor továbbra is a helyi nyelvi tájkép integráns részét képezi, különösen a kereskedelmi funkciójú körzetekben.

Az eddig megjelent magyar nyelvű munkák főként a magyar kisebbségi nyelvhasználat szempontjából elemezték a nyelvi tájképet. Kárpát-medencei viszonylatban Kárpátalja nyelvi tájképének kutatása a messze legalaposabban feldolgozott (Beregszászi, 2005; Csernicskó, 2015, 2019; Hires-László, 2015). Az utóbbi években megindult a nyelvi tájkép kutatása a Kárpát-medence egyéb,

határainkon túli tereiben is (Laihonen, 2012). Azonban egyelőre nagyon kevés kutatói figyelem hárult arra, hogy a Magyarországon élő nem magyar nyelvű csoportok jelenlétükkel hogyan alakítják a nyelvi tájképet. Épp ezért fontos Bányi Szilvia és szerzőtársai tanulmánya, amelyben Veszprém főutcájának nyelvi tájképét vizsgálva megállapítják, hogy annak ellenére, hogy a városban jelentős számú külföldi diák él vagy dolgozik, illetve 2023-ban Veszprém lesz Európa kulturális fővárosa, szinte elenyésző a magyartól eltérő nyelven elhelyezett feliratok száma (Bányi et al. 2019). Más oldalról, Hévíz példáján Bányi azt mutatja be, hogy a turizmus nyomán hogyan jelennek meg többnyelvű elemek a nyelvi tájképben (Bányi, 2014). Budapesten a kínai közösség lakóhelyválasztása kapcsán Irimias Anna tanulmánya rámutat, hogy a koncentráció helyett inkább a hálózatba szerveződés a jellemző. A bevándorlók lakóhelyválasztása kapcsán megjegyzi, hogy főként az érkezés utáni első években sokkal fontosabb a központhoz való közelség, ezért a bevándorlók inkább a Belváros közelében maradnak, utóbbihoz hozzájárulnak Budapest 1990 utáni demográfiai és urbanisztikai folyamatai is (népességfogyás, szuburbanizáció), amely megkönnyítette, hogy a megürült és viszonylag olcsón elérhető lakásokat az újonnan érkezők béreljék ki (Irimias, 2009).

Észak-Macedónia, illetve tágabb kontextusban a Balkán etnikumspecifikus demográfiai, politikai és gazdasági viszonyairól napjainkig jelentős számú tanulmány és egyéb publikáció született (ld. többek között: Sitányi, 2008; Hasanović-Kolutác, 2010; M. Császár, 2010; Piacentini, 2019; Misoska, 2020). Macedónia nyelvi tájképe igen gazdag kutatási terepet kínál, ami az ország nyelvi, vallási és kulturális sokszínűsége (macedónok, albánok, törökök, romák, szerbek, románok; illetve ortodoxok és muszlimok) mellett az angol nyelv szerepének általános erősödéséből, valamint a cirill-latin írásmódok közötti váltásokból, illetve ezek változatosságából fakad. A témával mindazonáltal eddig kevesen foglalkoztak. Az első nyelvi tájképre fókuszáló macedóniai munka az angol nyelv elterjedtségét vizsgálta a kereskedelmi egységek közterületen látható részein (kirakatok, cégek, hirdetések, reklámok stb.) (Dimova, 2007). E tanulmány csak mellékesen említi az ország magas szintű nyelvi diverzitását, ugyanis deklaráltan etnikailag homogén közegben kutatott; a cél kizárólag az angol nyelv befolyásának mérése és ennek összevetése volt más országokkal. A meglepő eredmény, miszerint az Észak-Macedónia függetlenedése óta letelt másfél évtized elég volt arra, hogy az európai viszonylatban elzártnak tekinthető balkáni országban nyugat-európai városokkal összemérhető szintet érjen el az angol, mint közvetítő nyelv szerepe, a globalizáció kutatásában nyithat új irányokat.

Kramer és szerzőtársai (2014), valamint Nitzsche (2018) munkái révén olvashatjuk azon első nyelvi tájkép-témájú tanulmányokat, melyek az ország etnikai változatosságát is figyelembe veszik. Mindkét cikk Észak-Macedónia sokszínűségét hangsúlyozza, emellett utal az etnikai, felekezeti és írásmódbeli sokféleségből fakadó komplex viszonyokra. Az országban zajló politikai változások taglalása e munkáknak is fontos eleme. A szerzők leszögezik ugyanakkor, hogy noha az albán nyelv térhódítása általános, korántsem zajlik egységes ütemben, még a közel azonos etnikai mintázat mutató régiókban illetve településeken sem. Nitzsche emellett kitér arra is, hogy lokálisan számos helyen (különösen a legnagyobb átalakulást mutató Szkopje Csair kerületében) már az albán nyelv áll az első helyen.

MÓDSZEREK

Munkám során a nyelvi tájkép kutatásának tisztán kvantitatív módszerét alkalmaztam. A terepi felmérés 2019 decemberében történt. Ennek során – az első nyelvi tájkép-felmérések során meghonosodott módszert követve (ld. Landry & Bourhis, 1997) – az utcán végighaladva minden feliratot lefotóztam, amelyek a házak, üzletek külső frontján, illetve az utcán, a falakon vagy az utcaburkolatokon láthatóak voltak. A felmérés során módszertani szempontból három célt tűztem ki:

- Az első a feliratok nyelvi arányainak meghatározása volt, így ebben az esetben a nyelvi tájkép egy szűkebb értelmezése szerint jártam el, azaz csupán az írott jelek nyelvezetére fókuszáltam, figyelmen kívül hagyva annak tartalmi elemeit (pl. hirdetés, graffiti) (vö. Backhaus, 2006: 55).
- Második célom a területi differenciák vizsgálata volt, így a vizsgált területeket kisebb (általában 200-500 méter hosszú) zónákra osztottam és minden felirat esetében jelöltem, hogy mely zónában került rögzítésre. Erre az esetleges szegregáció, valamint az etnikumspecifikus lakhatási és gazdasági jellegű különbségek tanulmányozása miatt volt szükség.

A kutatási terület kiválasztása során többféle szempont érvényesült: fontos volt, hogy a kijelölt települések a macedón-albán etnikai kontaktzónában helyezkedjenek el, továbbá, hogy a kutatás az elmúlt két évtized politikai és demográfiai változásai (ld. később) által fokozottan érintett mintaterületeken történjen. A hasonlóságok mellett szintén lényeges volt, hogy – a teljesebb összkép érdekében – a mintatelepülések bizonyos tényezők (pl. népességszám, gazdasági profil) alapján különböző karakterrel rendelkezzenek. Összesen három helyszínen dolgoztam: Szkopje vegyes lakosságú, de albán többségű kerületében (Csair), illetve Kicsevó-ban és Sztruga-ban (1. ábra). Utóbbiak közül Kicsevó komoly gazdasági problémákkal küzdő város, amely a rendszerváltozás óta nem talált magára, míg Sztruga az Ohridi-tó partján, turisztikailag frekventált területen helyezkedik el.

A nyelvi tájkép felmérése során összesen 2187 írott jel került bele az adatbázisba. A legrészletesebb vizsgálat Sztruga-ban történt, ahol 1565 db írott jelet detektáltam. A sajátos helyzetű városban a macedón és az albán közösség helyzete, intézményrendszere, kereskedelemben történő részvétele egyre inkább a párhuzamos társadalmak épülése felé mutat (Krstevska-Papic & Zekolli, 2013); az etnikumok közötti kapcsolatot pedig számos lokális konfliktus tarkítja. Szkopje-ban 384, Kicsevó-ban 238 írott jelet mértem fel. Sztruga-ban a belvárosi sétálózónára és Fekete-Drin rakpartjaira fókuszáltam, míg Kicsevó esetében a belvárostól a lakóövezetig húzódó hosszú utcákat mértem fel (pl. Goche Delchev). Szkopje-Csair-ban szintén egyaránt kerültek be a vizsgálatba kereskedelmi és lakófunkciójú közterületek (pl. Cvetan Dimov, Dijonska). Az írott jeleket nyelvi szempontból négy csoportba soroltam: macedón egynyelvű, albán egynyelvű, macedón-albán kétnyelvű és egyéb. Az „egyéb” kategóriába sorolt feliratok – ahogy erre a későbbiekben kitérek – nem szerepelnek a kutatási eredmények között.

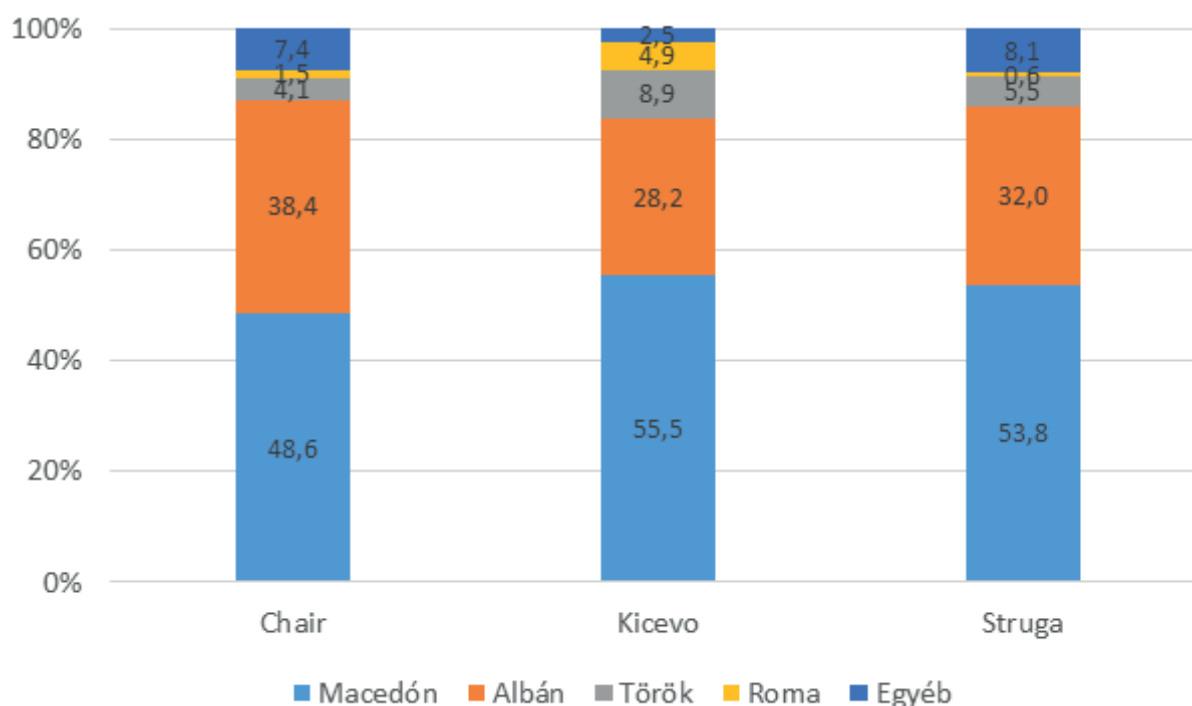
EREDMÉNYEK

Észak-Macedónia történelme röviden

Az ország a 14. század végétől az 1912–13-as első Balkán-háborúig török uralom alatt állt. A történelmi földrajzi illetve kulturális régióként definiált Macedónia jóval nagyobb területre terjedt ki: a mai Észak-Macedónia (korábban Vardar-Macedónia) mellett magában foglalta az ún. Égei-Macedóniát, amely ma Görögország része, illetve Pirini-Macedóniát, amely napjainkban Bulgáriához tartozik (sőt egy kevés területet a mai Albániából és Szerbiából is). A történelmi Macedónia-felfogás ma is fellelhető elem a macedón közösség körében, ugyanakkor ez sokkal inkább az ókori előzményekkel való kontinuitást (illetve annak igényét) hangsúlyozza, mintsem expanziós törekvéseket. A történelmi Macedónia 1913. évi felosztása Görögországnak és Szerbiának kedvezett: a két ország együtt a terület 88%-át szerezte meg, míg az eredetileg – nyelvi alapon, mivel a helyi lakosság többségét kitevő szláv lakosság nyelve a bolgárhoz állt legközelebb – a csaknem teljes térségre igényt formáló Bulgária csupán annak keleti szeletét.

1. ábra: Etnikai mintázat 2002-ben Szkopje Csair kerületében, illetve Kicevó és Sztruga városokban (saját szerkesztés)

Figure 1. Ethnic pattern of Skopje-Chair, Kichevo and Struga in 2002 (source: author's own)

A macedón nemzeti identitás formálódásának kezdete az 1860-as évekre tehető, amikortól felerősödtek azon hangok, a macedónok önálló nemzetnek számítanak, és ennek megfelelően jogosultak kialakítani saját állami létüket. Ezt a 20. század elején, a politikai függetlenség küszöbén az akkori török hatalom mellett a környező népek egyike sem fogadta el fenntartások nélkül. Görögország a tengerparti, görög többségű sáv háttérterületeként, részben hellenizált vidékként tekintett a térségre,

Szerbia a helyi szláv népségre, mint „hegyi szerbekre” hivatkozott, Bulgária – az albán és görög dominanciájú peremeket leszámítva – teljes Macedóniát magáénak követelte. Törökország a helyi, főként városokban élő török közösség jelenlétére hivatkozott, az időközben szintén függetlenedő Albánia pedig a nyugati vidékeken már akkor is többséget alkotó albánokra. Az 1913. évi területi változások egyik felet sem elégtették ki, illetve későbbi konfliktusokat vetítettek előre.

A görögországi, Thesszaloniki központú Macedónia tartomány – noha a mai napig otthont ad bizonyos számú szláv ajkú népességnek – az első világháborút követő görög menekülthullám következtében számottevően elgörögösödött, míg Bulgáriában a macedón öntudat viszonylag hamar marginalizálódott. Így a macedón identitás egyetlen igazi „terepévé” a Szerbiához, később Jugoszláviához tartozó terület vált. A szerb(-horvát) nyelv hivatalossá tétele révén a 20. század második felében a macedóniai népesség jelentős részénél teret hódított a kétnyelvűség, a központi (szerb) akarattal történő szembenállás a két világháború közötti nyílt jellege 1945 után rejtetten élt tovább: a titói időszak viszonylagos politikai és gazdasági stabilitása jelentősen tompította a nemzetiségi alapú konfliktusokat. Ezzel párhuzamosan a macedón identitás karakteresebbé vált, a nyelv fejlődése politikai okokból és az erős szerb hatás miatt elvált a bolgárétól. Az ország 1991-ben rövid idő alatt elnyerte függetlenségét, más jugoszláv térségekhez képest minimális konfliktusok árán.

A terület a volt Jugoszlávia egyik legfejletlenebb része volt, így az önállóság nem feltétlenül okozott lelkesedést a helyi lakosság körében. A gazdasági visszaesésre és a függetlenség kikiáltását követő bel- és külpolitikai konfliktusokra vezethető vissza a titói érával kapcsolatos nosztalgia, amely – más volt jugoszláv köztársaságokhoz, pl. Szlovéniához hasonlóan – ellentmondásos megítélésűvé (stabilitás vs. szerb „megszállás”) teszi az 1945–90 közötti periódust. Az ország első külpolitikai gondjai az annak nevét kifogásoló görögökkel adódtak, akik hosszú időn keresztül blokkolták Macedónia euroatlanti (NATO-tagság, EU-csatlakozási tárgyalások) törekvéseit. A helyzetet csak a 2018-as Preszpa-egyezmény, illetve az azt legitimáló macedóniai – a társadalmat erősen megosztó, kétes érvényességű – népszavazás oldotta fel, amelynek eredményeként az állam hivatalos neve 2019-től Észak-Macedónia. A névváltáson átesett fiatal állam számára ugyanakkor a legnagyobb problémát az albán kisebbség helyzete és a feszültségek nyomán kialakult konfliktusok jelentik.

Politikai, demográfiai és gazdasági jellemzők az interetnikus kapcsolatok tükrében

Macedónok és macedóniai albánok viszonyában egyértelműen a 2001. év számít mérföldkönek. A januárban elkezdődő konfliktussorozatnak (mely ma sem tekinthető lezártnak) csak 2001-ben 200–250 katonai és civil áldozata volt, valamint 140 ezren váltak menekültté [1]. Az albán katonai alakulatok fő ereje és utánpótlása Koszovóból származott (UÇK – Ushtria Çlirimtare e Kosovës/ Koszovói Felszabadítási Hadsereg), célja egy a központi területektől függetlenedő albán államalakulat létrehozatala, lényegében a „koszovói recept” macedóniai alkalmazása volt; utóbbit értelemszerűen annak sikeressége is motiválta. Az albánok politikai (az albán kisebbség marginalizáltsága) és demográfiai érveket sorakoztattak fel: a 20. század közepén még 163 ezer fős (12%) közösségük 2002-ben már 509 ezer főt (25%) számlált [2] (1. táblázat).

1. táblázat: Észak-Macedónia etnikai mintázatának változása 1953 és 2002 között (forrás: Hány, 2010, 2018)
 Table 1. Changes in ethnic pattern of North Macedonia between 1953 and 2002 (source: Hány, 2010, 2018)

Év	Macedón	Albán	Roma	Török	Egyéb	Összesen
1953	860 699	162 524	20 462	203 938	56 891	1 304 514
%	66,0	12,5	1,6	15,6	4,3	
1961	1 000 854	183 108	20 606	131 484	69 951	1 406 003
%	71,2	13,0	1,5	9,4	5,0	
1971	1 142 375	279 871	24 505	108 552	92 005	1 647 308
%	69,3	17,0	1,5	6,6	5,6	
1981	1 279 323	377 208	43 125	86 591	122 889	1 909 136
%	67,0	19,8	2,3	4,5	6,4	
1991	1 328 187	441 987	52 103	77 080	134 607	2 033 964
%	65,3	21,7	2,6	3,8	6,6	
1994	1 295 964	441 104	43 707	78 019	87 138	1 945 932
%	66,6	22,7	2,3	4,0	4,5	
2002	1 297 981	509 083	53 879	77 959	83 645	2 022 547
%	64,2	25,2	2,7	3,9	4,1	

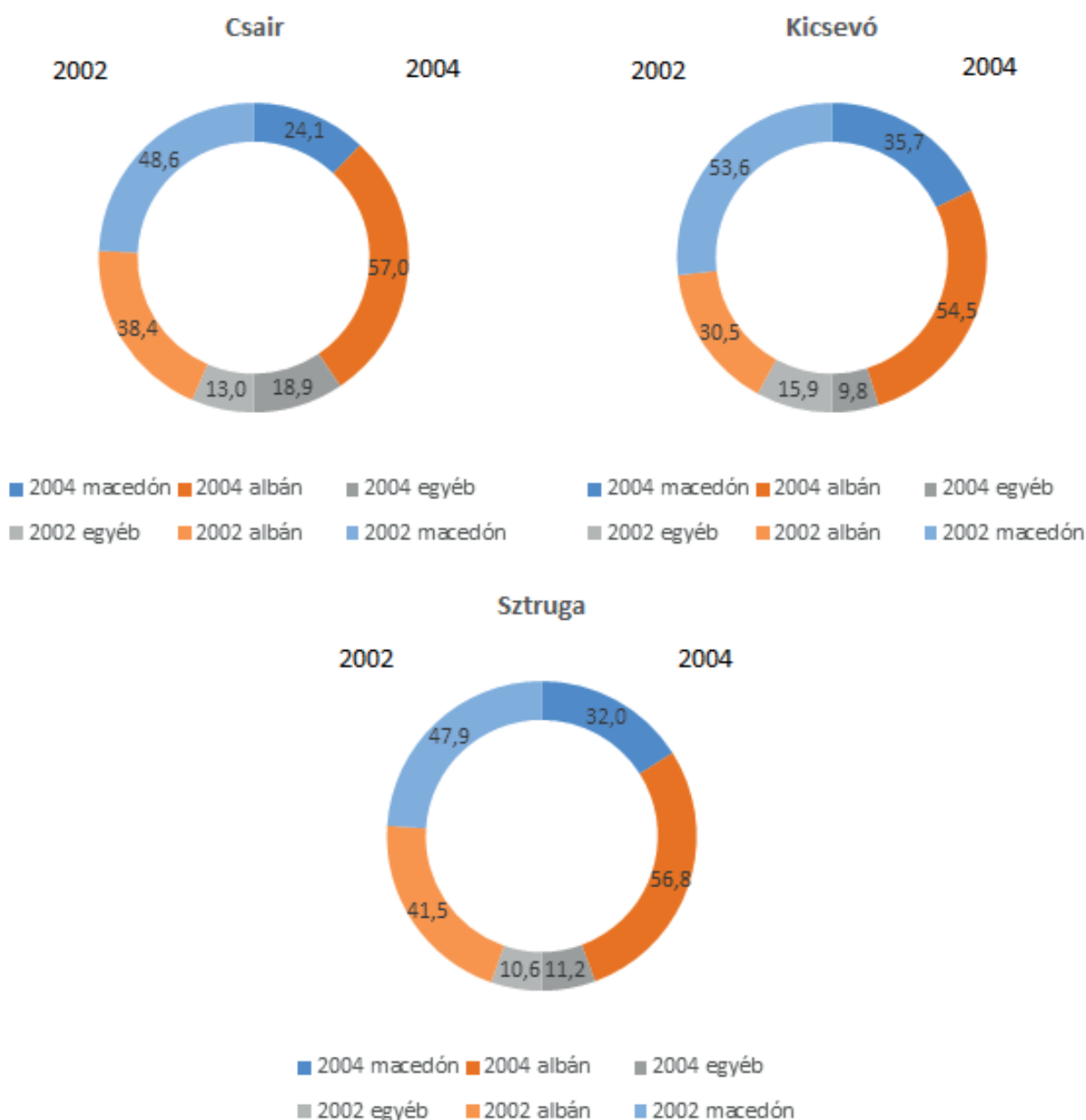
Lélekszámbeli növekedésükhöz hozzájárult, hogy Macedónia az 1999. évi koszovói válsághelyzet idején 400 ezer főnyi albán menekültet fogadott be, melynek jelentékeny hányada letelepedett új lakhelyén és hosszú távon is az országban maradt. Az összecsapásokból katonailag a NATO által segített macedón alakulatok kerültek ki győztesen, ám a következmények kapcsán sokkal inkább az albán kisebbség felé billen a mérleg: a teljes elszakadást kivéve tulajdonképpen mindent elértek. A 2001 augusztusában aláírt, a polgárháborús helyzetet lezárni hivatott Ohridi Egyezményben deklaráltak szerint a macedóniai kisebbségek „számára a nemzetközi normákon túlmutató egyéni és közösségi jogokat garantáltak, többek között a számarányuknak megfelelő képviseletet az államigazgatás és a közigazgatás minden szintjén” (Hány, 2010: 101). Ennek nagy nyertesei nyilvánvalóan nem a kisebb lélekszámú és/vagy szervezetlen török, illetve roma közösségek, hanem az albánok, akik egy csapásra ezrelékkel jelentek meg olyan, az ország működésében kulcsfontosságú ágazatokban, mint az oktatás, az önkormányzatok, a rendőrség vagy a hadsereg (Hány, 2018). Noha e folyamat több évtizedes adóságot törleszt a korábban az ilyen jellegű pozíciókból kiszorított macedóniai albánokkal szemben, az intézkedések egyik pillanatról a másikra történő bevezetése joggal ébreszt félelmet a többségi társadalomban. Egyértelműen elhibázottnak tűnik továbbá az albán nyelv 2018-as hivatalossá tétele országos szinten, amelyre még szintén Ohridban kötelezték a macedón államot. Ez ugyan regionális léptékben indokolt lehetett volna, így viszont az ország olyan igazgatási egységeire is kiterjed (és jár az állami kiadások jelentős emelkedésével), ahol az albánok aránya elhanyagolható.

A macedónok és észak-macedóniai albánok között kötött megállapodás a hatalommegosztás kezelhető jeleként 2004-től közigazgatási változásokat is magában foglalt, azaz olyan adminisztratív egységek kialakítását, melyekben biztosított az albán demográfiai fölényt. Albán többségű körzetek korábban is léteztek, ám a 2001 után a helyzet sokat változott. Szkopje-ban albán követelésre a vegyes

lakosságú, ám etnikailag erősen szegregált Csair-ról leválasztották a zömmel macedónok által lakott részeket, kialakítva a főváros első albán többségű önkormányzatát. Emellett – azon célból, hogy Szkopje-ban az albánok aránya elérje a hivatalos nyelvhasználathoz szükséges 20%-ot – a városhoz csatolták a szinte kizárólag albánlakta Saraj-t. A további közigazgatási változások révén az ország nyugati részén olyan önkormányzatok váltak albán dominanciájúvá, melyek központjai továbbra is macedón többségűek (Kicsevó, Sztruga). Ez többek között a választásokra is komoly hatással van: Kicsevó-ban és Sztruga-ban egyaránt albán a polgármester (Peshkopia, 2014), ami a nyelvhasználat szintjén gyakorlati és szimbolikus módon is megnyilvánul (ld. később). A helyi macedón közösség úgy érzi, hogy paradox módon kisebbségbe szorult az általa többségben lakott városokban [8][9].

2. ábra: Etnikai mintázat Szkopje Csair kerületében, illetve Kicsevó és Sztruga körzetekben 2002-ben és a 2004. évi közigazgatási átszervezések után (saját szerkesztés)

Figure 2. Ethnic pattern of Skopje-Chair, Kichevo and Struga in 2002 and 2004 (after administrative reorganisations) (source: author's own)

Az elmúlt két évtizedben Csair kerület (2002: 38%, 2004: 57% albán), illetve Kicsevó (31, ill. 55%) és Sztruga (42, ill. 57%) obscina-k a közigazgatási reformnak köszönhetően albán többségűvé formálódtak. Mindhárom egységben dinamikusan emelkedik az albánok részaránya, noha utóbbi kettő esetében a névadó városokban (Kicsevó-ban 28, Sztruga-ban 32%-os aránnyal) kisebbséget alkotnak. Mindhárom önkormányzat polgármestere a legbefolyásosabb albán párt (Demokratikus Unió az Integrációért) jelöltje, e politikai formáció lényegében a macedón biztonsági erők ellen 2001-ben harcoló Nemzeti Felszabadítási Hadsereg utódja. Így macedónok tízezrei élnek olyan városokban, ahol a polgármester évekkkel ezelőtt országuk egysége ellen küzdött (2. ábra).

A szocialista érában a macedóniai albán közösség gazdasági marginalizációja a jól fizető, biztonságos állami szférában való alulreprezentáltságukban nyilvánult meg [3]. Albán nemzetiségű lakos ritkán kapott állást közigazgatásban, elhanyagolható volt a jelenlétük rendvédelmi szervezetekben, az egészségügy, valamint – mivel az anyanyelven történő tanulás lehetősége korlátozott volt – az oktatásban is. Demográfiai arányuknál szintén jóval alacsonyabb volt előfordulásuk a szekunder szektorban. A diszkrimináció az egyre növekvő számú albán lakosságot egyéb gazdasági ágak, elsősorban a kereskedelem, illetve tágabban véve az egyéni vállalkozások irányába mozdította (Jugoszláviában a magánkezdeményezéseknek nagyobb teret engedtek, mint más szocialista országokban, ld. Simon, 2003); emellett egyre népszerűbbé vált a külföldi munkavállalás is.

A rendszerváltozás során összeomló szocialista ipar, valamint a közalkalmazotti leépítések a korábbi viszonyokból adódóan döntő részben a többségi macedónokat érintették, akiket a létbiztonság hiánya mellett az ismét felerősödő nacionalizmus is fenyegette. Az addig elnyomott, ám a 90-es évek elején gazdaságilag talpon maradó, sőt megizmosodó albán kisebbség mellett Macedónia megalakulását a macedónokat mint önálló népet el nem ismerő Bulgária, illetve a szeparatista törekvésektől tartó Görögország sem nézte jó szemmel. Amíg Szerbiától mint a macedón területek fő kereskedelmi partnerétől történő elszakadást főként azon ipari vállalatok sínylették meg, melyek korábban szinte csak macedónokat foglalkoztattak, Bulgária és Görögország a macedónok nemzeti identitását támadta. A függetlenedő nyugat-balkáni állam minden oldalról kritikák kereszttüzebe került.

A politikai bizonytalanság és a gazdasági krízis az országban élő albánokat jóval kevésbé érintette. A piaccgazdaságra történő áttérés – a körükben korábban is általánosan magas vállalkozói kedv révén – sokkal kisebb megrázkódtatást okozott. Ezenkívül a 1990-es évekre már jelentős albán közösségek léteztek Nyugat-Európában, amely megkönnyítette az albánok munkavállalói célú migrációját. Ez egyrészt csökkentette körükben a munkanélküliséget, másrészt a hazautalások gyarapították a Macedóniában maradt albánok vagyonát. A macedónok korábbi gazdasági és politikai előnye hátránnyá vált, ráadásul a két nemzetiség közötti demográfiai eltérések is mind látványosabbak lettek: a 2002-ben születettek 36%-a volt albán, miközben a teljes népességből való részesedésük 25% (a macedónok esetében: 49, ill. 63% [5]). Noha ez demográfiai jellegű sajátosság, macedón félelmek szerint ez jelenti az albán gazdasági és politikai térnyerés egyik legfontosabb bázisát (2. táblázat).

2. táblázat: Etnikumspecifikus születési számok és arányok Észak-Macedóniában (forrás: [4][5][6][7])
 Table 2. Ethnicity-specific birth numbers and rates in North Macedonia (source: [4][5][6][7])

Nemzetiség	1994		2002		2012		2017	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Macedón	16 704	49,9	13 639	49,1	11 995	50,9	11 260	51,8
Albán	12 010	35,9	10 118	36,5	8 035	34,1	7 404	34,0
Egyéb	4 773	14,2	4 004	14,4	3 538	15,0	3 090	14,2
Összesen	33 487		27 761		23 568		21 754	

A nyelvi tájkép összefüggései a politika és gazdasági viszonyokkal

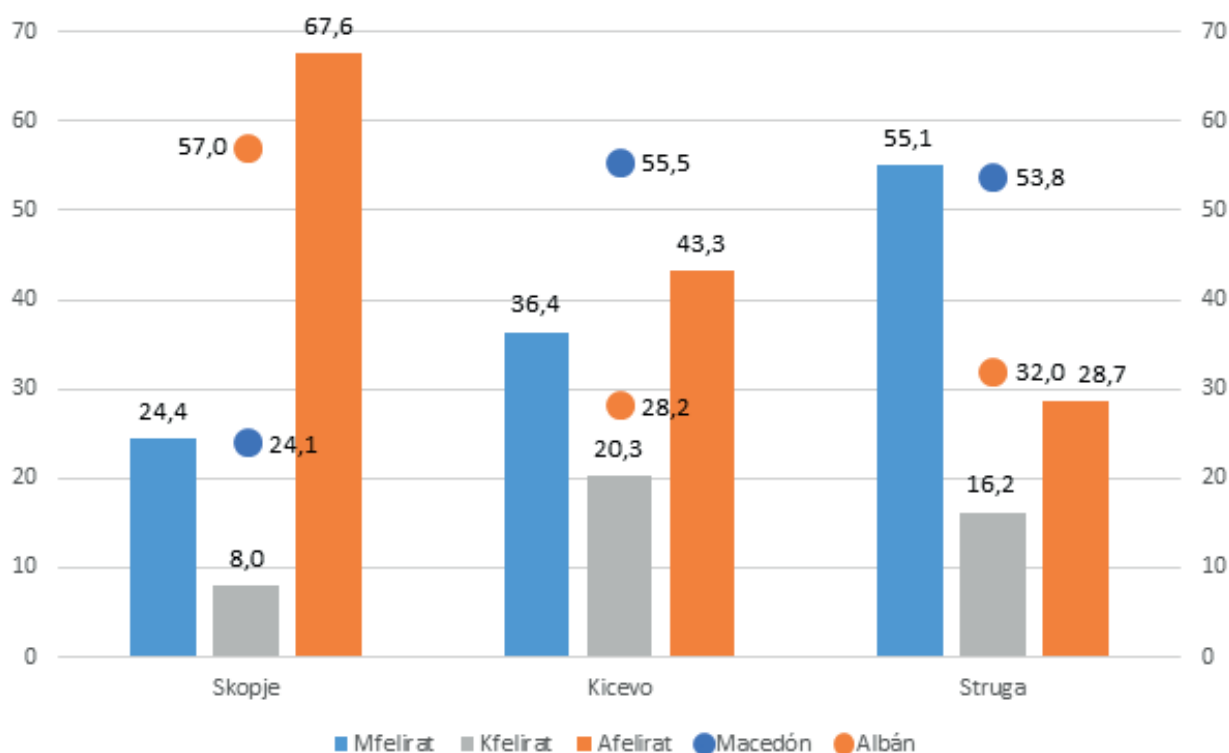
Mind a gazdasági, mind a politikai folyamatok az elmúlt két-három évtizedben az albánoknak kedveztek. A magasabb születési rátából valamint a migrációból fakadó lélekszám-gyarapodás, a gazdasági és pénzügyi előretörés, illetve az utóbbiból fakadó élénk ingatlanpiaci tevékenység (a macedónok szerint az albánok kivásárolják őket a házaikból és végső soron a saját országukból), végül az egész folyamatot legitimáló politikai változások – macedón értelmezésben – mind-mind lehetővé teszik a további albán térnyerést. Ezek összességében mély nyomot hagytak az egyébként is több szempontból képlékeny, útját kereső macedón identitásban.

A nyelvi tájkép kapcsán joggal tételezhetjük fel, hogy politikai, demográfiai és gazdasági körülmények ilyen léptékű átforgalmazása a települések arculatán is érezteti hatását, és ennek jeleit a közterületeken járva vizuálisan is érezhetjük. Az albán közösség fizikai jelenléte mindhárom mintatelepülésen jól látható, ugyanakkor a nyelvi tájkép lokális mintázatában a települések között több eltérést is tapasztalhatunk, ugyanez érvényes a szegregációs (relatív koncentrációs) mintázatokra is.

A Szkopje, Kicsevó és Sztruga vizsgált közterületein felmért 2187 felirat 33%-a macedón és 26%-a albán nyelvű volt; 11%-uk bizonyult macedón-albán kétnyelvűnek. Az egyéb nyelvű feliratok tekintélyes, 30%-nyi arányt tettek ki, ezek kevés kivétellel angol nyelvűek voltak. Noha egy városrészben a helyi lakosság anyanyelvétől eltérő feliratok arányából következtethetünk a szóban forgó terület funkcióira (pl. kereskedelmi-szolgáltató vagy lakóövezet, ld. Dimova, 2007), témám szempontjából a feliratok irrelevánsak, így a végleges eredményekben nem szerepelnek.

A macedón, az albán és az angol mellett más nyelv vizuális érzékelhetősége annak ellenére elhanyagolható volt, hogy a népesség országos szinten 11, a vizsgált településeken pedig 14–19%-a töröknek, romának, bosnyáknak stb. (tehát nem macedónnak és nem is albánnak) vallotta magát. A nyelvileg többnyire asszimilált románok, illetve a szintén délszláv nyelven beszélő csoportok esetében ez nem meglepő, a törököknél pedig anyanyelvük – történelmi okokból – alacsony presztízse állhat a háttérben, ami Törökország (újra)erősödő balkáni kulturális befolyása révén a közeljövőben megváltozhat.

3. ábra: Etnikai arányok és a közterületi feliratok nyelvi megoszlása a három mintaterületen (saját szerkesztés)
 Figure 3. Ethnic distribution and the linguistic pattern of the written signs in three sample areas
 (source: author's own)

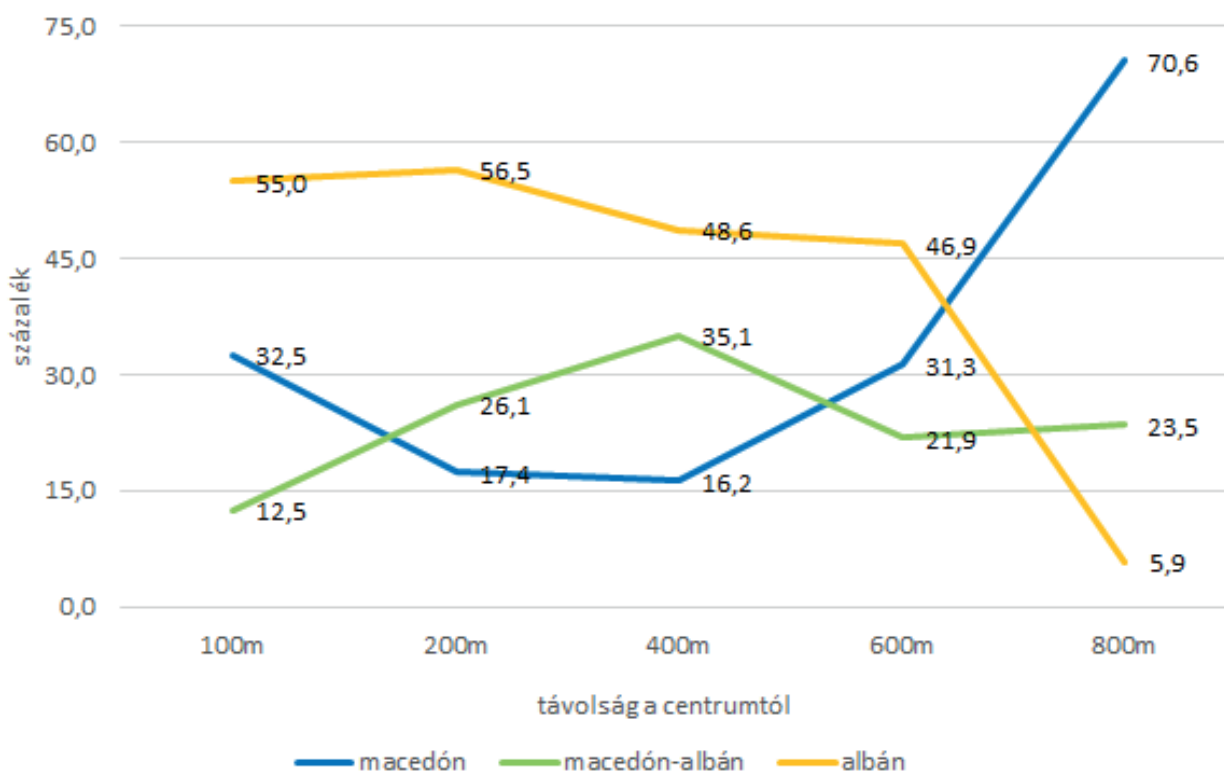

Az „egyéb” kategória mellőzésével összesen 1533 feliratot vettem górcső alá, ennek közel fele macedón, több mint egyharmada albán, 15%-a kétnyelvű (macedón-albán, illetve albán-macedón) volt. Az albán nyelv Szkopje Csair kerületében a közterületen is dominál (68%), ugyanitt volt a legalacsonyabb a bilingvis feliratok aránya (8%). Relatív többséget alkottak az albán feliratok Kicevo-ban (43%), itt minden ötödik felirat kétnyelven is fel volt tüntetve, gyakran az albán szerepelt elől/felül. Sztruga-ban viszont a feliratok 55%-a macedón volt (3. ábra). Mindhárom mintaterületen tapasztalható volt bizonyos szintű relatív nyelvi-etnikai koncentráció, valamint a közterületi jelek térbeli mintázata rokoníthatónak bizonyult más társadalmi faktorokon alapuló területi eloszlással is.

Szkopje Csair kerületében (65 ezer lakos 2002-ben) különösen intenzív az albán populáció növekedése, elsősorban a környező falvakból, illetve az országhatáron túlról (Koszovóból) érkező migráció révén. A városrész hagyományosan háromosztatú: a Szkopje centrumához közel elhelyezkedő déli utcák javarészt a régi bazár területén futnak, évszázadok óta muzulmán vallású (sokáig török, ma már döntő részben albán) lakossággal, ettől északra terül el a kerület központi, szintén alacsony beépítésű része, albán, illetve a nyugati peremén roma lakossággal (itt van a régi cigánytelep, a Topaanska). Az innen egészen Csair északi határáig futó Dijonska utca és környéke szintén ehhez a negyedhez sorolható. Csair harmadik része két nagy lakótelep északkeleten, illetve északnyugaton, melyek az 1960-as és 1970-es években épültek, javarészt vidékről beáramló macedón népességnek otthont adva. E területen a napjainkban betelepülő albánoknak számos új lakótömb épül, míg a hagyományos panelek döntő részében továbbra is macedónok élnek, a fiatalok elvándorlása miatt főként idős gene-

rációk. Ennek okai a gazdasági tényezők mellett az albánok térnyerése és saját biztonságérzetük csökkenése. Ebből fakadóan Csair területén a szegregáció a lakóhelytípusok mentén valósul meg: a tradicionális földszinten házakat és az új lakótömböket javarészt albánok, a négy-öt évtizede épült lakótelepeket macedónok lakják.

4. ábra: A nyelvi tájkép és városcentrumtól való távolság kapcsolata Kicsevó-ban (saját szerkesztés)
 Figure 4. Correlation between linguistic landscape and distance from the city centre in Kichevo
 (source: author's own)

A nyelvi tájkép sajátosan igazodik e megosztottsághoz. Csair-ban a feliratok kétharmada albán, negyede macedón. A Csair egyik fő tengelyének számító Cvetan Dimov úton a panelházak környékén a macedón feliratok aránya az átlagtól többnyire magasabb, külön figyelemre méltó, hogy az albán feliratok nagy részét itt graffitik teszik ki. E jelenség összefügg a gazdaság és a nemzetiségi eloszlás már említett kapcsolatával is, a paneltömbökben nincsenek kereskedelmi egységek, és bennük sem albánok laknak, így az albán feliratok aránya alacsony. Átlagot jóval meghaladó viszont Csair más részein, ahol az albánok kisvárosias környezetben élnek, illetve működtetik vállalkozásaikat.

Az albán népesség kereskedelemben megfigyelhető felülreprezentáltsága a leglátványosabban a 2002-ben 27 ezer (körzeti szinten 57 ezer) főt számláló Kicsevó nyelvi tájképén figyelhető meg. A nyugat-macedóniai kisváros 1989 előtti ipara lényegében megszűnt, kereskedelmi szerepköre viszont erősödött, a vállalkozások száma folyamatosan növekszik [3]. Noha korántsem az összes kereskedelmi egység van a kezükben, az albánok előnye e téren vitathatatlan. A kereskedelmi élet belvárosba történő nagyfokú koncentrálttsága a feliratokon is érzékelhető: ahogy távolodunk a centrumtól, az albán nyelv láthatósága csökken, a macedóné nő. A központban minden második felirat tisztán albán, és csupán 20–30%-a macedón. A centrumtól körülbelül egy kilométerre, amely már

szinte kizárólagosan lakóövezet, az albán feliratok aránya 5%-ra csökken. Érdekes módon a kétnyelvű feliratok részesedése félúton a legnagyobb és itt valóban különösen magas arányt ér el (35%), ami egy átmeneti zóna jelenlétére utal (4. ábra).

5. ábra: Sztruga sétálóutcája macedón, albán, török és EU-zászlókkal (saját felvétel)

Figure 5. Pedestrian street in Struga with Macedonian, Albanian, Turkish and EU-flags (source: author's own)

Sztruga esete a másik két helyszínhez képest sajátos. Az „egyéb” (nem macedón, nem albán és nem is macedón-albán) kategória elhagyása után 1059 írott jel került az adatbázisba, melynek 55%-a macedón, 29%-a albán, 16%-a macedón-albán volt. Szkopje és Kicsevó esetével ellentétben tehát Sztruga-ban az albán feliratok enyhén alulreprezentáltak bizonyultak az albánok a helyi népességben elért részesedéséhez (32%) képest. A városban a mintaterület a legforgalmasabb közterekre (a sétálóutca, valamint a Fekete-Drin minkét oldalán húzódó rakpartokra) terjedt ki, ahol a döntő részben többemeletes épületek alsó szintje kereskedelmi funkciójú, melyek felett lakások találhatóak. Az esetleges szegregáció dokumentálása céljából a területet tíz zónára osztottam, e zónákon belül külön felmérve a feliratok nyelvi arányait. A felmérés előtt megismert helyi vélemények ellentmondásosak voltak: egyesek szerint a Drin jobb, mások szerint a bal partján tömörülnek az albán tulajdonban álló kereskedelmi egységek, illetve ingatlanok. A nyelvi tájkép elemzése révén megállapítható, hogy az átlagtól szignifikánsan eltérő arányokat csupán egy zónában: a Fekete-Drin délkeleti rakpartján találtam, ahol az albán feliratok aránya 43% (de még itt sem haladta meg a macedónét). További két zónában, a sétálóutca északkeleti, illetve déli szakaszán mutatkozott az albán feliratok átlagot meghaladó (33, ill. 32%) részesedése, de itt ez a többlet már nem számít jelentősnek.

6. ábra: A nyelvi tájkép egy sokatmondó részlete: a macedón (jugoszláv) partizánemlékmű Sztruga-ban, rajta az albánok által használt „Don't you 20% me, I'm Albanian” graffitivel² (saját felvétel)

Figure 6. A meaningful detail of the linguistic landscape: the Macedonian (Yugoslav) partisan monument in Struga with the graffiti “Don't you 20% me, I'm Albanian” used by the Albanian community in North Macedonia (source: author's own)

Érdeemes röviden kitérni arra, vajon Sztruga-ban miért marad el az albán feliratok aránya tényleges lélekszámbeli részesedésüktől. Külön ezt célzó empirikus kutatás híján a helyi tapasztalatokra és benyomásokra támaszkodva kísérelhetünk meg véleményt formálni a kérdésben. Tény, hogy az Ohridi-tó partján, az UNESCO Világörökségi területen elhelyezkedő Sztruga gazdasága elsősorban a turizmusra épít, még ha a látogatók száma jóval el is marad a nagyságrendekkel több kulturális örökséggel büszkélkedő Ohridétől. Arra viszont bőven elég lehet, hogy dinamizálja a város gazdaságát, amelyet – pl. Kicsevó-val ellentétben – jóval kevésbé sokkolt 1989 utáni átalakulás; továbbá viszonylag tőkeerős vállalkozói réteget tudhat magáénak. Utóbbiak körében – elemezve a város kereskedelmi szálláshelyeinek és vendéglátóegységeinek tulajdonosi körét – macedónok éppúgy megtalálhatóak, mint albánok. A stabil alapokon nyugvó helyi gazdaság a környező falvak macedón lakosságának is vonzó, így például a szkopjei mintaterületen érzékelhető macedón elvándorlás–albán betelepülés folyamata itt nem tapasztalható. Az albán gazdasági és demográfiai térnyerés a helyi vélemények alapján így is számottevő (5. és 6. ábra), ám egészen más viszonyok között zajlik, mint a sokáig gazdasági krízis sújtotta Kicsevó-ban vagy a macedónok számára egyáltalán nem vonzó Csair-ban.

² Az észak-macedóniai albánok kezdeményezését a kisebbségi albán pártok indították; ezzel kívánták felhívni a kormány figyelmét az ország EU- és NATO-csatlakozási folyamatai során az albán kisebbség érdekeinek tiszteletben tartására [10]. Idővel a képen látható jelzés az albánok informális identitáskifejezési eszközévé vált.

KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás fő kérdése volt, hogy a közterületek nyelvi tájképe alátámasztja-e az albán kisebbség elmúlt két évtizedben zajló demográfiai, politikai és gazdasági térnyerését Észak-Macedóniában. A nyelvi tájkép vizsgálata során három, macedónok és albánok által vegyesen lakott város, illetve városrész kiválasztott közterületeit mértem fel, helyszíni terepmunka során felépítve a mintaterületeken vizuálisan érzékelhető összes feliratból, illetve írott jelből álló adatbázist. Az empirikus felmérés előtt – egy másfél hónapos kutatóút tapasztalataira támaszkodva – hipotéziseket fogalmaztam meg.

1. Első hipotézisem során egyrészt feltételeztem, hogy az albán kisebbség vizuálisan jól érzékelhető, azaz a közösség jelenléte nem rejtett, hanem a nyelvi tájkép alapján is egyértelműen érzékelhető. Az eredmények – miszerint a vizsgálatban szereplő 1533 felirat 38%-a tisztán albán és további 15%-a macedón-albán kétnyelvű – nem csupán igazolták az első hipotézist, hanem rávilágítottak, hogy az albán feliratok aránya összességében meg is haladja lokális lélekszámbeli részesedésüket. Utóbbi kapcsán – abból kiindulva, hogy az etnolingvisztikai vitalitás nem függ össze egyértelműen egy közösség népességbeli súlyával – feltételeztem, hogy mivel az albán feliratok aránya nem fog közvetlen összefüggést mutatni az albán népesség lokális részarányával. E hipotézis is igazolódott, mivel az eredmények szerint Szkopje Csair kerületében, valamint Kicsevó városában az albán közösség vizuális jelenléte meghaladja lakossági arányukat, míg Sztruga-ban elmarad attól.
2. Szintén feltételeztem, hogy a macedón-albán kétnyelvű feliratok aránya – az albán nyelv hivatalossá tétele (2018), valamint a közelmúltban zajlott politikai változások révén – számottevő lesz, minden mintaterületen az összes felirat legalább 10%-át alkotva. Kicsevó (20%) és Sztruga (16%) esetében e hipotézis is igazolódott, ám a jelentős macedón elvándorolással jellemezhető Csair-ban (8%) a kétnyelvűség a vártnál alacsonyabb szintet ért el.
3. A harmadik hipotézis arra vonatkozott, hogy az elmúlt két évtized lendületes demográfiai, politikai és gazdasági átalakulása Észak-Macedónia nyelvi tájképén is nyomot hagyott, azaz rajta keresztül is jól megragadható. Az eredményeket e kontextusba helyezve megállapíthatjuk, hogy ezen észak-macedóniai városokban a nyelvi tájkép illeszkedik az albán kisebbség térnyerésének folyamatához, dinamikusan követve a változásokat. A kutatás ezen részének legfontosabb felismerése, hogy a nyelvi tájkép látványosan tükrözi a macedón-albán vonatkozásban tapasztalható, főként gazdasági jellegű, illetve a lakáskörülményekben érzékelhető differenciákat; továbbá a két közösség parciális területi elkülönülését. Csair (Szkopje) esetében a macedónok inkább a szocializmusban épült paneltelepeken, míg az albánok a régi földszintes épületekben, illetve az új lakótömbökben élnek. Kicsevó-ban a kereskedelmi élet dominánsan albán kézben van, a helyi macedón közösség vállalkozó kedve csak lassan növekszik az 1990-es évek gazdasági válsága után. Sztruga-ban megfigyelhetjük az albánok részleges térbeli koncentrációját, illetve a kereskedelmi életben tapasztalható, etnikai dimenzióval rendelkező macedón-albán versengést. E megállapítások a vonatkozó statisztika hiányában eddig csak feltételezések voltak, a nyelvi tájkép felmérésével viszont – adott megközelítésben – bizonyítást nyertek.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kutatás magyar állami ösztöndíj keretében a Tempus Közalapítvány támogatásával valósult meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- Backhaus, P. (2006). Multilingualism in Tokyo: A look into the linguistic landscape. *International Journal of Multilingualism*, 3(1), 52–66.
- Barni, M., & Bagna, C. (2010). Linguistic landscape and language vitality. In Shohamy, E., Ben-Rafael, E., Barni, M. (Eds.), *Linguistic Landscape in the City*. (pp. 3–18.). Clevedon: Multilingual Matters.
- Bátyi, Sz. (2014). Hévíz: nyelvi tájkép orosz ecsettel. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 14(1-2), 21–34.
- Bátyi, Sz., Farran, B., Ismail, A., Popova, M., Sa'ed, H., & Smari, I. (2019). #ECOC2023 – Are we ready? The linguistic landscape of the high street of Veszprém. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 19(2), 1–17. Letöltve: <https://www.researchgate.net/publication/338717485>, 2020.12.11.
- Beregszászi, A. (2005). „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In Beregszászi A., & Papp R. (szerk.), *Kárpátalja: Társadalomtudományi tanulmányok*. (pp. 158–178.). Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
- Cserniczkó, I. (2015). Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 15(1-2), 71–84.
- Cserniczkó, I. (2019). *Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Ungvár, 239 p.
- Dimova, S. (2007). English shop signs in Macedonia. *English Today*, 23, 18–24.
- Dragoman, D. (2011). Ethnic groups in symbolic conflict. The „ethnicisation” of public space in Romania. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 11(1), 105–121.
- Drbohlav, D., & Čermáková, D. (2016). „A new song or evergreen...?” The spatial concentration of Vietnamese’ migrants businesses in Prague’s Sapa site. *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*, 41, 427–440.
- Eröss, Á. (2018). *Szimbolikus terek és térhasználat többnemzetiségű városokban: Beregszász és Nagyvárád példája*. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola. Doktori disszertáció. <https://doktori.hu/index.php?menuid=193&lang=HU&vid=19097>, 2020.12.11.
- Háry, Sz. (2010). Az albán kisebbség Macedóniában. In: *Balkán Füzetek No. 9*. (pp. 97–106.). PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs
- Háry, Sz. (2018). *Macedónia állami egységének politikai földrajzi problémái*. PhD-értekezés, PTE-TTK Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, 186 p.
- Hasanović-Kolutác, A. (2010). A boszniai háború hatása Tuzla kanton társadalmi–etnikai viszonyaira. *Modern Geográfia*, 5(1), 25–52.
- Hillmann, F. (2006). Gendered Landscapes of Ethnic Economies: Turkish Entrepreneurs in Berlin. In Kaplan, D. H., & Li, W. (eds.), *Landscape of Ethnic Economy*. (pp. 97–121.). Rowman & Littlefield Publishers,.

- Hirös-László, K. (2015). Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In Márku, A., & Hirös-László, K. (szerk.), *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép.* (pp. 160–185.). Aurdor-Shark, Ungvár
- Hofbauer, S. (ed.) (2004). *The Impact of Immigration on Austria's Society.* National Contact Point Austria within the European Migration Network – IOM International Organization for Migration, Vienna 72 p.
- Irimiás, A. (2009). Az új kínai migráció – a Budapesten élő kínai közösség. *Statistikai Szemle*, 87(7-8), 828–847.
- Kramer, C. E., Friedman, V., & Ivkovic, D. (2014). Seeing Double: Latin and Cyrillic in Linguistic Landscape. In *Conference: Practice in Language, Language in Practice.* (pp. 14–20.). Szkopje
- Krstevska-Papic, B., & Zekolli, V. (2013). Integrated Education in the Republic of Macedonia. In McGlynn, C. et al. (eds.), *Integrated Education in Conflicted Society.* (pp. 135–146.). Palgrave–McMillan, New York
- Laihonen, P. (2012). Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 14(3), 27–49.
- Landry, R., & Bourhis, R. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology*, 16, 23–49.
- Matejskova, T., & Leitner, H. (2011). Urban encounters with difference: the contact hypothesis and immigrant integration projects in eastern Berlin. *Social and Cultural Geography*, 12(7), 717–741.
- M. Császár, Zs. (2010). Magyarország gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatai a Balkán egyes államaival a 21. század elején. *Modern Geográfia*, 5(1), 1–23.
- Misoska, T. A., Taylor, L. K., Dautel, J., & Rylander, R. (2020). Children's understanding of ethnic group symbols: Piloting an instrument in the Republic of North Macedonia. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 26(1), 82–87.
- Muth, S. (2012). The Linguistic Landscapes of Chişinău and Vilnius: Linguistic Landscape and the Representation of Minority Languages in Two Post-Soviet Capitals. In Gorter, D., Marten, H. F., & Van Mensel, L. (eds.), *Minority Languages in the Linguistic Landscape.* (pp. 204–224.). Palgrave-Macmillan, London
- Muth, S. (2014). Informal signs as expressions of multilingualism in Chisinau: how individuals shape the public space *of a* post-Soviet capital. *International Journal of the Sociology of Language*, 228, 29–53.
- Nitzsche, J. (2018). *The representation of multilingualism in the linguistic landscape of Macedonia.* (Elérhető: <http://humboldt-balkan-cosmos.net/linguistic-landscape-macedonia-2/>, letöltve: 2021. február 16.)
- Patakfalvi-Czirják, Á. (2015). Szimbolikus konfliktusok és performatív események a székely zászló kapcsán. *Regio*, 23(2), 41–76.
- Pavlenko, A. (2010). Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine: A Diachronic Study. In Shohamy, E. B. R. (Ed.), *Linguistic Landscape in the City.* (pp. 133–150.). Bristol: Multilingual Matters,
- Peshkopia, R. (2014). *Conditioning Demokratiization. Institutional Reforms and EU Membership Conditionally in Albania and Macedonia.* Anthem Press, London–New York 331 p.
- Piacentini, A. (2019). State Ownership and „State-Sharing”: The Role of Collective Identities and the Sociopolitical Cleavage between Ethnic Macedonians and Ethnic Albanians in the Republic of North Macedonia. *Nationalities Papers*, 47(3), 1–16.

- Schönwälder, K., & Sohn, J. (2009). Immigrant settlement structures in Germany: general patterns and urban levels of concentration of major groups. *Urban Studies*, 46, 1439–1460.
- Sik, E., & Wallace, C. (1999). The development of open-air markets in East-Central Europe. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23, 697–714.
- Simon, Gy. (2003). A jugoszláv gazdaság az átalakulás útján. *Statisztikai Szemle*, 81(2), 148–170.
- Sitányi, L. (2008). Economic development and innovation environment in the Balkan region. *Modern Geográfia*, 3(1), 1-13.
- Sulima, R. (2016). The Laboratory of Polish Postmodernity: An Ethnographic Report from the Stadium-Bazaar. In Grubbauer, M., & Kusiak, J. (eds.), *Chasing Warsaw. Socio-material dynamics of urban change since 1990*. (pp. 241–268.). Campus-Verlag, Frankfurt-New York
- Zabrodszkaja, A. (2014). Tallinn: Monolingual from Above and Multilingual from Below. *International Journal of the Sociology of Language*, 228, 113–129.
- Zahorán, Cs. (2016). Trikolórok, farkasok és turulok földje. Magyar és román szimbolikus gyakorlatok Erdélyben 1989 után. *Regio*, 24(1), 226–281.

VÉGJEGYZETEK

- [1] <https://archive.org/details/macedonia00john/page/161/mode/2up>
- [2] <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaIX.pdf>
- [3] <https://www.esiweb.org/publications/ahmetis-village-political-economy-interethnic-relations-macedonia-0>
- [4] http://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija_en.aspx?id=34&rbr=407
- [5] http://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija_en.aspx?id=34&rbr=436
- [6] <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/PDFSG2014/03-Naselenie-Population.pdf>
- [7] <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/SG2018/03-Naselenie-Population.pdf>
- [8] <https://english.republika.mk/news/macedonia/mayor-merko-says-he-gives-up-on-running-the-city-of-Sztruga-after-he-received-a-death-threat/>
- [9] <https://english.republika.mk/news/macedonia/untouchables-mayor-merko-opens-nefi-useinis-il-legally-built-restaurant/>
- [10] <https://topalnews.info/dont-you-20-me-im-albanian/>

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licenccel feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

